

UBIKACIJA NESTALIH GRAĐEVINSKIH SPOMENIKA U DUBROVNIKU II

LUKŠA BERITIĆ

I prije zaokruživanja grada Dubrovnika u današnjem opsegu, na sadašnjim položajima predgrađa Ploče i Pile kao i u zaljevima Gruža i Lapada bilo je života.

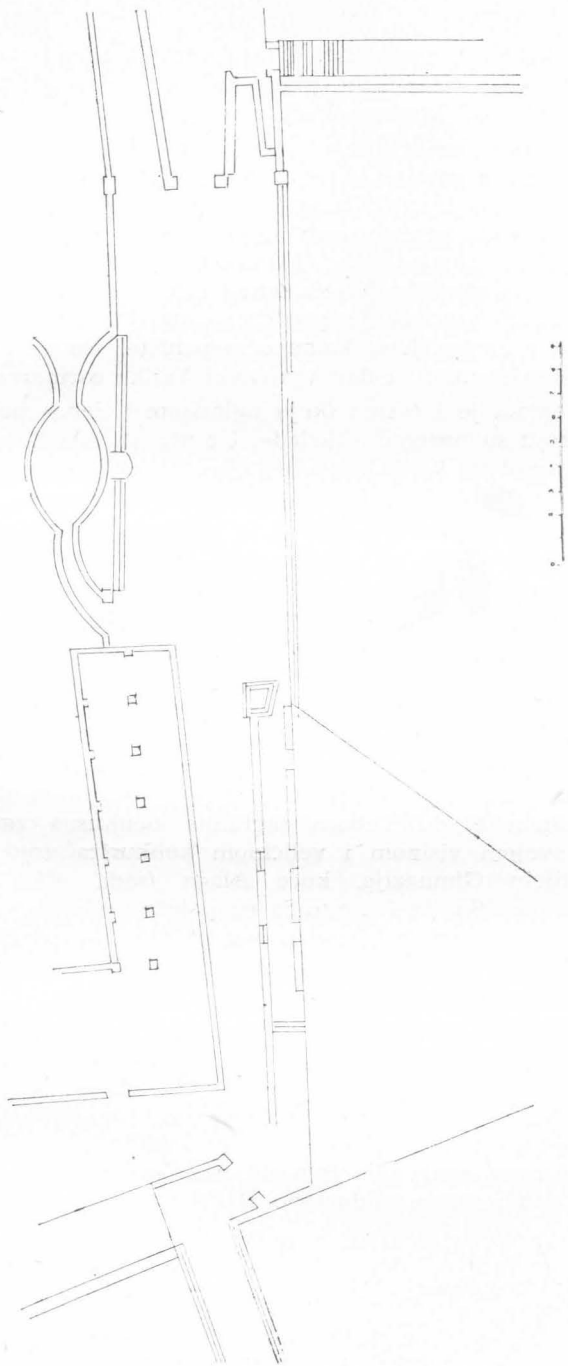
Zaokružavanje grada bedemima u po prilici današnjem opsegu završeno je koncem XIII stoljeća. Nakon toga radi raznih ratova, u šest poznatih navrata rušena su predgrađa, da se neprijatelj ne bi ušančio u zgrade oko grada i odatle napadao grad. Ta rušenja tekla su ovako: prva 1317. radi rata s Miroslavom Nemanjićem, drugo 1378. radi opasnosti u vrijeme ratova Ljudevita Velikog protiv Mletaka. Treće 1451.—1453. radi rata s hercegom Stipanom Kosačom i radi pada Carigrada. Četvrto 1463. radi pada Bosne i dolaska Turaka u zaleđe Dubrovnika. Peto 1538. prilikom Prve svete lige i šesto 1571. za vrijeme Druge svete lige. Na koncu godine 1806. za vrijeme opsade, po Francuzima okupiranog Dubrovnika, Rusi i Crnogorci zapalili su gotovo sve zgrade u predgrađima.

Neke manje sakralne objekte, koji nisu srušeni radi ratova, srušili su potresi koji je Dubrovnik nekoliko doživio. Oni pak malobrojni i historijski najvredniji, koje su i ratovi i potresi pošteđili, srušeni su koncem prošlog i početkom ovog stoljeća od protunarodnih režima. Dio krivnje snose i ondašnji konzervatori.

Predgrađe Ploče prostiralo se od samostana sv. Jakova do ulice od Mlina (više Minčete). Od te ulice, uključujući i nju, do ulice Volanti iznad Iline glavice prostiralo se u predgrađu Pile. Tog starog rasporeda ćemo se i mi držati u ovom nastavku ubikacije nestalih dubrovačkih građevina (Vidi svezak ovih Priloga.)

TABOR NA PLOČAMA

Pod nazivom »Tabor« stari su Dubrovčani podrazumjevali mjesto, gdje su dolazili strani trgovci iz zaleđa, i svojim karavanama donosili svoje proizvode, za koje su opet u Dubrovniku

Tlocrt zapadnog dijela »Tabora« s mostom Vrata od Ploča iz 1857. g.

kupovali njima potrebite predmete. Taj zidom ograđeni prostor prostirao se na položaju od sadašnjeg početka puta Hercegovačkih brigada (bivšeg puta od Bosanske) do današnje kuće zadužbine Račić, odnosno do iznad Lazareta.

U tom prostoru, na mjestu sadašnje kuće Mata Kalaša, nalazila se zgrada za ukonačivanje Turaka i drugih, koji su dolazili sa karavanama iz zaleđa. Sama zgrada sastojala se iz nižeg i višeg dijela. Niži dio nazivali su »Han«, a višičiji »Čardak«. Han je sagrađen na temelju zaključaka Vijeća umoljenih od 4. lipnja 1592. godine.¹⁾ Godine 1617. zgrada je produžena na 12 lakata (oko 6 m), presvođena i napravljeno kameno stepenište. Novac za te adaptacije i proširenja imali su dati upravnici Velike carinarnice.²⁾

Na Taboru stajala je i česma (koja uglavnom i danas postoji na Pločama), a koju su nazivali »Meded«. Uz nju su bila 2 velika kamena pila za napajanje konja i ostale stoke. Na mjestu današnje kuće put Frana Supila 1; bila je rampa za ulaz na serpentinasti put koji je vodio kroz Tabor do Hana i do gornjih izlaznih vrata.

U blizini mosta od Ploča na mjestu gdje cesta skreće iz grada bila je kućica financijske straže.

Cijeli Tabor bio je državno vlasništvo (Demanij), pa ga je općina kupila 1883. god. za samih 1200 forinti.³⁾ U ugovoru o kupoprodaji kaže se, da će općina taj prostor urediti za trgovinu i za parkiranje kola i kočija.⁴⁾ Međutim, ondašnje općinske vlasti nisu prema tom ugovoru postupile, već su dijelove bivšeg Tabora prodali pojedincima za gradnju kuća pa i daščara! Neoprostiva pak greška je bila, da se je 1910.—1920., uza sve proteste nekih novina,⁵⁾ na jednom dijelu Tabora sagradila neukusna zgrada gimnazije, koja svojom visinom i veličinom konkurrira gradskim zidinama. Gradnjom Gimnazije, kuće Alaga (sada oštavštine Račić, kuće put Frana Supila 1. i zgrada na položaju glasiya i tako zvanog Malog lazareta, u blizini mosta vanjskih vrata od Ploča, nagrđen je pogled na grad, skućen toliko potrebiti prostor za parkiranje i onemogućeno proširenje puta na tom za vozila najprometnijem dijelu Dubrovnika.

CRKVA SV. ANTUNA OPATA

Crkvice sv. Antuna opata bila je na mjestu, koje sada zauzima sjeverni dio kuće, vlasništvo zadužbine Račić, put Frana Supila broj 5.

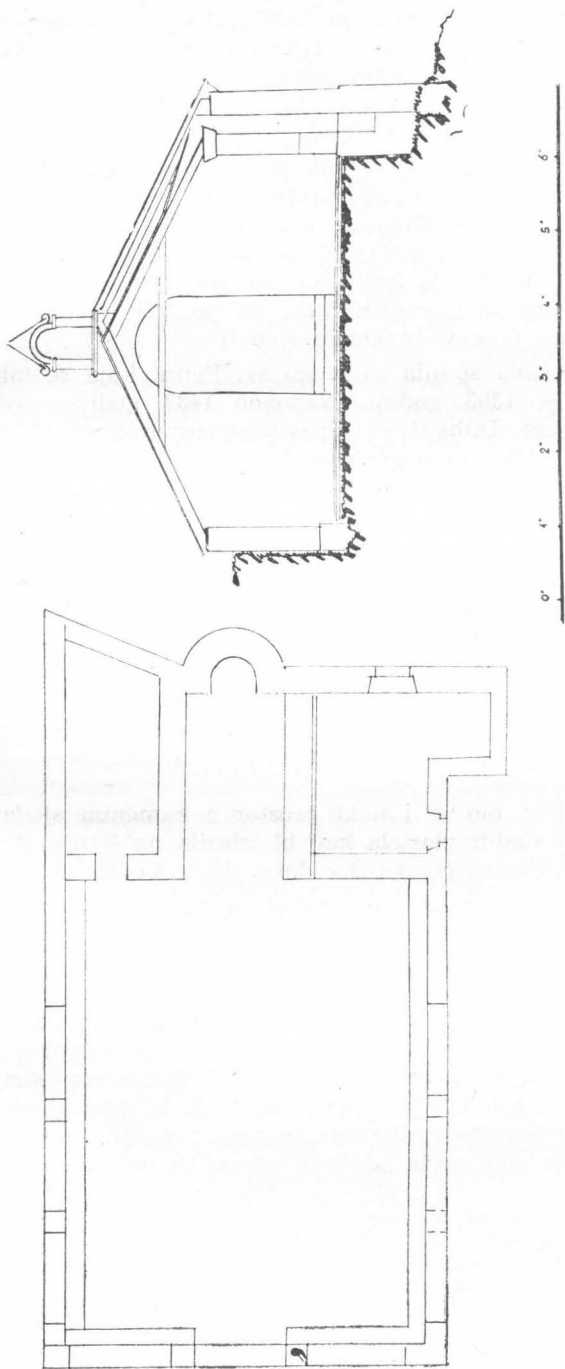
1) Acta Consilii Rogatorum 72, f. 23-23v.

2) Cons. Rog. 85, f. 194v.

3) List »Gušterica« br. 18 od 15. VI. 1883. god.

4) List »Crvena Hrvatska« br. 14 od 4. IV. 1896.

5) List »Prava Crvena Hrvatska« br. 101 od 16. II. 1907.

Tlocrt i presjek crkve sv. Antuna Opata nekoć sjedišta Bratovštine
Antunina u Dubrovniku iz XIX stoljeća

U toj crkvi, malih dimenzija, bilo je sjedište glasovite bratovštine Antunina, od kojih su se mnogi istakli i kao naučenjaci i kao bogati trgovci i kao dobročinitelji. U kasnije vrijeme bila je osobita počast biti primljen u tu bratovštinu, čiji su se članovi smatrali elitom dubrovačkih građana.

Crkva i bratovština sv. Antuna prvi se put spominje 1363. godine u oporuci Dumka sina Milce Domagne. Taj Dumko ostavlja 60 perpera, da se napravi slika u toj crkvi.⁶⁾ Godine 1389. dozvoljeno je bratovštini sv. Antuna, koju zaključak vijeća nazivlje »Fratiglia sancti Antonii de foris«, da na svoj trošak sagradi kod crkve trijem i stan za isposnice time, da po želji vlade to opet moraju srušiti bez ikakove naknade štete.⁷⁾

Ta se bratovština spojila sa onom sv. Petra, koja se također prvi put spominje 1363. godine. Napokon 1432. godine spaja se sa bratovštinom sv. Duha i sv. Spasitelja, osnovanom 1348. godine.⁸⁾ Glavno sjedište te ujedinjene bratovštine postala je crkva sv. Antuna Opata na Pločama, po kojoj su se njeni članovi prozvali Antuninima.

Antunini su imali i iuspatronat nad prastarom crkvom sv. Petra Velikog,⁹⁾ a iz oporuke bogatog dubrovačkog trgovca Miha Mioša iz godine 1592., doznajemo, da su oni plaćali čitanje misa u sv. Spasitelju pred Dvorom.¹⁰⁾

U naredenjima o rušenju predgrađa i crkava u predgrađu iz strategijskih razloga, nikada se ne spominje rušenje te crkvice, iako je bila u neposrednoj blizini grada, možda radi njenih malih dimenzija i jer je bila na niskom položaju nad kojim su dominirala gradska utvrđenja.

Ispred te crkve bio je i neki prostor s kamenim sjedalima, gdje su običavali sjediti vlastela kad bi izlazila na šetnju. Naime, godine 1552. ovlaštene su činovnici radova, da ta sjedala poprave.¹¹⁾

Francuskom okupacijom ukida se ta stara bogata bratovština i rekvirira se njena imovina. Zgrade njenih humanitarnih ustanova (bolnica i Dom staraca) predani su »Blagom djelu«, kojemu je predana i crkva. Crkva je zapuštena, pa je počela propadati. U drugoj polovini XIX stoljeća Uprava Blagog djela (Opera pia), dozvolila je Baltasaru Sivrić-u, da je pregradi u konjsku štalu o čemu su se sačuvali nacrti po kojima možemo rekonstruirati njenu veličinu i izgled. Poslije toga prodana je nekom Alagi, koji ju je do temelja srušio, prilikom gradnje sadašnje kuće. Tom prilikom uništene su i grobnice koje su se tu nalazile, a među

⁶⁾ Matejašević, Zibaldone II str. 230.

⁷⁾ Reformationes 28, f. 13v.

⁸⁾ Matejašević, Zibaldone II str. 671-672, Zibaldone III str. 103-106.

⁹⁾ Matrikula Antunina, bilješka na f. 9.

¹⁰⁾ Jeremić-Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika II str. 191-192.

¹¹⁾ Acta Minoris Consilii 42, f. 236.

ovima i ona našeg najboljeg ljevaoca topova i zvona Ivana Rabljanina, koji je ovdje pokopan, i bio član ove bratovštine.

Od te stare crkve, oko koje se sakupljalo najuglednije dubrovačko građanstvo, sačuvalo se jedino drveni barokni kip sv. Antuna, koji je sada u crkvi sv. Vlaha.

CRKVA SV. ATANASIJA

U XIV stoljeću spominje se u više oporuka crkva sv. Atanasija. Tako Marija kći Pavla de Sueco, godine 1320. ostavlja jedan perper pustinjaku kod te crkve,¹²⁾ a iste godine u travnju Klime Junia Držić, ostavlja isposnicama te crkve 4 perpera.¹³⁾

Godine 1348. Marija žena Marina Pobore ostavlja 2 perpera za radove na toj crkvi.¹⁴⁾ Te godine i Parve žena Dobre Binčulića ostavlja joj 4 groša.¹⁵⁾ Anica žena Jurja Bodačića godine 1353. za popravak iste 5 perpera.¹⁶⁾ Ratko Petković u svojoj oporuci iz 1363. nabraja nekoliko crkava kojima ostavlja po 6 groša, a među njima i onu sv. Atanasija.¹⁷⁾

U svim tim oporukama ne navada se mjesto gdje se crkva nalazila. Jedino u oporuci Ivana Gabulović-a iz 1380. godine, kojom ostavlja toj crkvi 50 perpera za radove, stoji »S. Athanasio ante portam Ragusi«.¹⁸⁾ Prema tome je ta crkva bila negdje izvan vrata Dubrovnika. Vrlo je vjerojatno, da je ona bila na Pločama, u blizini sv. Jakova, više puta gdje je sada jedna novosagrađena kuća. Na tom položaju je pronađen romanički kip Boga oca i dva kapitela, u jednoj ruševini. Osim toga postoji i tradicija, da je tu živio neki pustinjač.

CRKVA IVANA KRSTITELJA

Crkva Ivana Krstitelja na Pločama, spominje se u oporuci Ivana sina Marina Gučetića godine 1363. On ostavlja, da se plaća godišnje 14 perpera jednom svećeniku, koji će vršiti službu u toj crkvi, a za koju kaže, da je izvan gradskih vrata koja gledaju prema Brgatu.¹⁹⁾ Brgat (Vergato) nazivalo se u to vrijeme brdo Srđ. Stara unutarnja vrata od Ploča doista gledaju prema Srđu, a do godine 1450. most je bio ispred njih.²⁰⁾ Te se je, tj. 1450.

¹²⁾ Matejašević, Zibaldone III str. 221, br. 412.

¹³⁾ Ibid. br. 413.

¹⁴⁾ Matejašević, Zibaldone II str. 647.

¹⁵⁾ Ibid. str. 648.

¹⁶⁾ Arhiv Blagog djela 3, f. 329v.

¹⁷⁾ Matejašević, Zibaldone II str. 230.

¹⁸⁾ Ibid. str. 693.

¹⁹⁾ Ibid. str. 235.

²⁰⁾ L. Beritić: Utvrđenja grada Dubrovnika, JAZU, str. 66.

godine, završavao novi most, pa se uređivao okolni predio na Pločama. U siječnju te godine među ostalim je naredeno, da se kod crkve sv. Ivana napravi svod kako bi mogla otjecati voda.²¹⁾

Godine 1451. u podjeli legata iz oporuke Vlatka Gojanovića spominju se isposnice kod crkve sv. Ivana na Pločama.²²⁾

Kad su se godine 1463. iz strategijskih razloga rušila predgrađa i neke crkve oko grada, porušena je i ta crkva.²³⁾

Prilikom radova na kući Končina, vršenih god. 1930. pronađeni su kameni pleterni ukrasi i položaj vrata neke crkvice koja je bila spojena sa prizemnicom, u kojoj su prema usmenoj predaji živjele dumne (isposnice). Nepažnjom zidara uništeni su pronađeni dijelovi, pa od te crkvice nema danas vidljivih ostataka.

Prema svemu gore navedenom i prema položaju starih gradskih vrata i pravca ranijeg mosta, može se sa sigurnošću predpostaviti, da je crkvice bila na dijelu mosta kog zauzima današnja kuća Končina (Hercegovački put br. 5).

CRKVA SV. KATARINE

Crkva sv. Katarine Sijenske nalazila se na Posatu, na mjestu gdje je sada ona neukusna betonska garaža, sučelice novim gradskim vratima »Na buži«. Nakon njenog rušenja u blizini položaja na kojem je stajala, nastalo je staro Jevrejsko groblje, po čemu se taj položaj prozvao »Grebi žudioski«.

Ta se crkva prvi put spominje 1348. godine. Te godine Teodora Vetranić (de Vetrano) dariva Domenikancima crkvu sa svim njenim приходima i pravila.²⁴⁾ Iste godine Nikoleta žena Petra Menčetića oporučno ostavlja 100 perpera za popravak crkve, te da se u njoj sagradi oltar sv. Srđa.²⁵⁾ Crkva se spominje i u oporukama Luce žene Živci Dostichi²⁶⁾ i Franuše žene Mata Martinusio. Obe iz 1363. godine.²⁷⁾

Prilikom utvrđivanja grada, nakon pada Carigrada 1453. godine, položaj crkve radi njene blizine gradskim zidinama smatrao se opasnim. Naime, na molbu Ivana Likokvić rečenog Kučić, dozvoljeno mu je da crkvu može popraviti, ali je ne smije povisiti, produžiti niti proširiti.²⁸⁾

Godine 1463. radi opasnosti, koja je gradu prijetila od Turaka, koji su se približavali granicama Republike, naredeno je rušenje

²¹⁾ Cons. Rog. 11, f. 143.

²²⁾ Jeremić-Tadić, op. cit. II str. 188-189.

²³⁾ Cons. Rog. 17, f. 236v.

²⁴⁾ Matejašević, Zibaldone II str. 559.

²⁵⁾ Ibid. str. 646.

²⁶⁾ Ibid. str. 231.

²⁷⁾ Ibid. str. 234.

²⁸⁾ Min. Cons. 14, f. 14v.

crkava oko grada,²⁹⁾ a među njima i te crkve. Kuće predgrađa, već prije toga, bile su sravnane sa zemljom.

Općina je zadržala za sebe zemljište bivše crkve i njene okoline, što je iznašalo 2 solida (3356 m²) zemljišta i tu je godine 1487. osnovano prvo općinsko groblje u Dubrovniku.³⁰⁾

Obzirom da je ta crkva imala prihoda, Domenikanci su je 1481. namjeravali obnoviti, odnosno novu izgraditi na zemljištu njihovog samostana. Republika im je u tu svrhu stavila na raspolaganje 200 modija vapna,³¹⁾ ali do gradnje nije došlo.

Godine 1494. vijećalo se o ponovnoj izgradnji te crkve na starom mjestu, ali je predmet odložen na neizvjesno vrijeme.³²⁾ Napokon su godine 1497. prenesena sva prava i pripadnosti te crkve na jedan novo sagrađeni oltar u Domenikanskoj crkvi³³⁾

Stara crkva sv. Katarine ni nakon navedenog nije zarobavljena, te se godine 1503. gradi uz staru crkvu sv. Petra Velikog nova kapela sv. Katarine, kao naknada za onu 40 godina ranije porušenu iza grada. Država za tu gradnju dala pripomoć u iznosu od 150 perpera³⁴⁾

Prvobitna crkva na položaju iza grada, dala je ime srednjoj kuli sjevernog gradskog zida, koja se ranije nazivala Kula sv. Vida.

Godine 1926. kopali su se temelji za betonsku garažu iza grada, te se naišlo na temelje stare crkve i na stare grobnice, kojima je bio ispunjen njen tloris. Prema natpisima gotovo sva imena i prezimena na grobnicama slavenskog su porijekla. Usprkos zauzimanja pojedinaca nije se moglo otkopati ni snimiti ovo historijsko groblje, radi potpune nezainteresiranosti i nehaja ondašnje vlasti, kojoj je najvažnije bilo što prije izgraditi garažu, koja se radi nagrdivanja predjela i radi blizine zidina nije smjela dozvoliti. Uspjelo se samo izvaditi tri ploče koje se čuvaju u lapidariju. Na jednoj je godina 1463., dakle baš kad je crkva porušena. To je nadgrobna ploča Darka Nikšić-a, postrigača sukna.

CRKVA SV. LAZARA

U crkvi sv. Lazara na Pločama (pod Lazarom) bilo je sjedište poznate bratovštine Lazarina, druge po ugledu u Republici. Crkva se nalazila na mjestu zapadnog dijela terase hotela Excelsior.

Godine 1531. jedan dio članova stare građanske bratovštine Antunina, odvojio se i osnovao novu bratovštinu pod pokrovi-

²⁹⁾ Cons. Rog. 17, f. 236v.

³⁰⁾ Cons. Rog. 25, f. 198v.

³¹⁾ Min. Cons. 21, f. 216v.

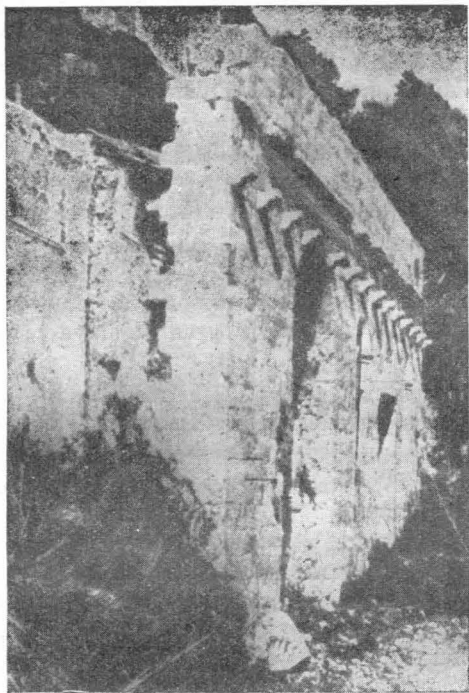
³²⁾ Cons. Rog. 27, f. 151v.

³³⁾ Matejašević, Zibaldone II str. 559.

³⁴⁾ Cons. Rog. 29, f. 111v.

teljstvom sv. Lazara.³⁵⁾ Članovi te bratovštine bili su većinom trgovci sa istoka, a nazivali su se Lazarini.

Bratovština je 1532. sagradila svoju crkvu u blizini leprosorija³⁶⁾ (hospicija gubavaca) koji je 1463. godine bio premješten

Ruševine crkve sv. Lazara u Dubrovniku

na položaj današnjeg hotela Excelsior. Naime, leprosorij se ranije nalazio »Iza grada«, u blizini stare crkvice sv. Lazara, koja i danas postoji.

Zvonik novosagrađene crkve podignut je 1536. godine, a 1541. uz nju je sagrađena kućica za vrtlara.³⁷⁾

Godine 1606. Vlada ustupa Lazarinima kuću i vrt u neposrednoj blizini crkve za stan kapelana.³⁸⁾ To je vjerojatno bio

³⁵⁾ Dubrovnik koji nestaje; List Hrvatska Dubrava br. 66 od 1936 g.

³⁶⁾ Jeremić-Tadić, Op. cit. I str. 119.

³⁷⁾ Ibid. str. 119.

³⁸⁾ Cons. Rog. 80, f. 173.

bivši leprosorij, prema čemu bi izgledalo da tih godina više nije bilo gubavaca.

U ovoj crkvi nalazio se do godine 1713. veliki Tizianov poliptih Uznesenja Bogorodice, koji se danas nalazi u katedrali, gdje je donesen nakon njene izgradnje 1713. god.³⁹⁾

Francuska okupacija ukida bogatu bratovštinu Lazarina, a njena se imovina sekvestrira. Nestajanjem bratovštine crkva počinje propadati, pa koncem XIX stoljeća od nje ostaju samo zidovi. Austrijska vladavina je crkvu ustupila Javnoj dobrotvornosti, koja ju je u travnju 1883. prodala na javnoj dražbi.⁴⁰⁾

U ljetu 1907. god., prilikom gradnje ondašnjeg hotela Odak, sadašnjeg »Excelsiora«, porušeni su zidovi crkve i uništene grobnice, bez da je snimljena i bez da su barem prepisani natpisi grobnica. Ondašnji konzervatori i ostala vlast nisu u tom pravcu ništa poduzimali.⁴¹⁾ Tom su prilikom bila ostavljena njena glavna vrata s pročeljem, koji je na dvoje dijelio terasu hotela. Prilikom izgradnje današnjeg hotela godine 1938–1939., bez ikakove stvarne potrebe, srušen je i zadnji ostatak tog historijskog sjedišta stare pučanske bratovštine.

CRKVA SV. MIHAJLA »OD BRDA«

Najstariji do sada poznati podatak o ovoj crkvi je iz 1261. godine, a to je oporuka Mihe Pržinića, kojom joj ostavlja neku zemlju.⁴²⁾ Bila je na Pločama, ali ne u neposrednoj blizini grada.

Dubrovački statut u 52. poglavlju III knjige određuje dva položaja za »stanak« između Dubrovčana i Slavena iz zaleđa Republike, prvi kod crkve sv. Tripuna u Šumetu, na mjestu zvanom »Arena« (pijesak), a drugi kod crkve sv. Mihajla »de Cresta«⁴³⁾ (greben, brdo).

U raspodjeli legata iz oporuka Bogdana de Pisino 1281. godine spominju se dvije isposnice crkve sv. Mihajla de Cresta.⁴⁴⁾

Godine 1306. naredilo je Malo vijeće, da svi gubavci moraju stanovati iznad crkve sv. Mihajla »de Cresta«.⁴⁵⁾ Da li su se preselili kod te crkve, i koliko su tu ostali nije nam poznato. Oni se i dalje spominju na Pločama, ali s njima u vezi ne spominje se crkva sv. Mihajla.

³⁹⁾ A. Ljepopili, Dubrovačka katedrala i njene slike, Dubrovnik 1930 str. 10. Matejašević, Zibaldone III str. 591, br. 853.

⁴⁰⁾ List Gušterica br. 12 od 15. IV. 1883. god.

⁴¹⁾ List, Dubrovnik br. 30 i 31 od 1907. god.

⁴²⁾ T. Smičiklas, Codex Dipl. V. str. 187, br. 693.

⁴³⁾ Bogišić-Jiriček, Liber statutorum civitatis Ragusii, izdanje JAZU Zagreb 1904, liber III Cap. 52.

⁴⁴⁾ Čremošnik, Spisi dubrovačke kancelarije, izdanje JAZU Zagreb 1951 str. 145, br. 486.

⁴⁵⁾ Jeremić-Tadić op. cit. I str. 116 i III str. 114.

Crkva sv. Mihajla »de Chresta« spominje se 1325. godine, a »de Chrestec« 1349., a u vezi sa ostavštinom za isposnice koje su tada tu obitavale.⁴⁶⁾ Ista crkva pod imenom sv. Mihajla na Pločama spominje se 1451. godine u raspodjeli legata po oporuci Vlauka Gojanovića.⁴⁷⁾

Radi ratnih opasnosti godine 1463., naređeno je da se sruši pet crkava, koje su bile u blizini grada i to: sv. Katarina, sv. Lazar, sv. Ivan, sv. Toma i sv. Juraj.⁴⁸⁾ U ovom naređenju sv. Mihajlo se ne spominje, iz čega proizlazi, da je bio udaljeniji od grada, što potvrđuje i činjenica, da se je nekoć kod nje držao stanak.

Crkva je vjerojatno srušena u velikom potresu 1667. godine.

Prilikom gradnje kuće u ulici Matije Gubca 1. i trafo-stanice ispod te kuće, pronađeni su temelji jedne crkvice i manjih zgrada uz nju. Obzirom da je to za ondašnje pojmove udaljeno od grada, a tu silazi i put sa Bosanske, može se sa sigurnošću pretpostaviti da je tu bila crkvice sv. Mihajla »de Chresta«. Ispod vrta gore navedene kuće nalaze se ostaci apside.

CRKVA SV. SRĐA

Nešto ispod istočnog ugla srednjeg dijela tvrđave Imperial na vrhu brda Srđ nad Dubrovnikom, vide se ostaci neke građevine. To su ostaci crkvice sv. Srđa, po kojoj je brdo dobilo ime.

Crkvice je bila spojena sa kućicom u obliku male kule u kojoj su stanovala dva, tri stražara, koja su pazili na približavanje brodova gradu i na znakove vatrom noću, a dimom danju davane od signalne stanice Hum na Šipanu. Signalna stanica na Šipanu bila je tranzitna postaja za korespondenciju Dubrovnika sa Stonom, Mljetom i Lastovom. Tako je na primjer 1371. godine izdata naredba na koji način će se signalizirati sa Stonom i na koje će se znakove sa Šipana poslati pomoć u Ston.⁴⁹⁾

Crkva sv. Srđa »de Vergato« (kako se to brdo tada nazivalo) spominje se u oporuci Dese udove Tolislava Prahovca iz godine 1284. Ona oporučno stavlja 5 perpera kleru, ako njen lijes otprati cijeli kler do te crkve. Ako je pak sahrane kod Franjevacca ostavlja im samo 3 perpera.⁵⁰⁾ U travnju 1352. čini oporuku Nikola Lukarić

⁴⁶⁾ C. Fisković, Prvi poznati dubrovački graditelji, Izdanje Histo-rijskog instituta JAZU Dubrovnik 1955, str. 65, bilješka 320.

⁴⁷⁾ Jeremić-Tadić op. cit. II str. 189.

⁴⁸⁾ Cons. Rog. 17, f. 236v.

⁴⁹⁾ Monumenta Ragusina, Libri Reformationum IV. JAZU Zagreb str. 125-126.

⁵⁰⁾ T. Smičiklas, Diplomatski zbornik VI. Izdala JAZU, str. 508-509, br. 425.

sin Marka Lukarića (Luccaro), pa među ostalim ostavlja 20 perpera za sliku, koja se imala darovati crkvi.⁵¹⁾ Sergola Marina Bunića 1363. god. oporučno ostavlja sv. Srđu na brdu, za mise perper godišnje.⁵²⁾

U više navrata spominje se i stražarska kućica uz crkvu. Tako je npr. 1476. godine odobreno 10 perpera za njen popravak.⁵³⁾

U odredbi Velikog vijeća iz 1538. godine o rušenju predgrađa radi opasnosti, koja je prijetila za vrijeme Prve svete Lige, izričito je naređeno, da se ne ruši ni ta crkva, niti stražarska kućica koja je uz nju.⁵⁴⁾

Za vrijeme Francuske okupacije 1806–1814. god. gradi se na vrhu brda tvrđava »Imperial«. Tom prilikom porušena je ta stara crkvice i stražarska kućica.

CRKVA SV. TRIFUNA

Ova crkva spominje se u oporuci Vita Marinova Vitanje od 27. lipnja 1343. On, naime, oporučno ostavlja da se u njoj očita 100 misa. Samu crkvu nazivlje sv. Trifun izvan gradskih zidina (extra moenia civitatis).⁵⁵⁾ Dvadeset godina kasnije tj. 1372. god. u oporuci Trifuna Bodačića za istu se kaže »sv. Trifun vanjski« (S. Triphone de fora).⁵⁶⁾

Prema gore iznijetom ta se crkvice, dakle, nalazila negdje u predgrađu. Obzirom da se dalje ne spominje, vjerojatno je već vrlo rano bila napuštena ili srušena, te je danas (u koliko se ne pronađu neki novi podaci) nemoguće ustanoviti njen tačan položaj. Vrlo je vjerojatno, da je bila na Pločama i to iznad bivšeg Tabora. Naime, kad se 1930. godine, na tom mjestu gradila jedna nova kuća, (put Hercegovačkih brigada br...) pronašli su se neki temelji građevine i nekoliko grobova, te dvije ploče sa reljefnim križevima. Gornju predpostavku potvrđuje i činjenica, da je u kolovozu 1378. Vijeće umoljenih zaključilo, da se poruše dvije crkvice u blizini grada, pred mostom od Ploča,⁵⁷⁾ a gore navedeni položaj je u blizini tog mosta.

DJEČJE NAHODIŠTE

Među mnogobrojnim humanitarnim ustanovama Dubrovačke republike vidno mjesto zauzima Dječje nahodište, koji su stari nazivali »Hospital milosrđa«. Tu su se primala ona vanbračna

⁵¹⁾ T. Smičiklas, op. cit. XII str. 85-87.

⁵²⁾ Arhiv Blagog djela 3, f. 342v.

⁵³⁾ Min. Cons. 20, f. 105.

⁵⁴⁾ Maioris Cons. 21, f. 163v-166.

⁵⁵⁾ Matejašević, Zibaldone III str. 89 br. 132.

⁵⁶⁾ Arhiv Blagog djela 3, f. 422.

⁵⁷⁾ Mon. Rag. IV. str. 157.

djeca, kojih su se obično majke htjele riješiti. Kasnije su se u njega, na određeno vrijeme, primala i djeca siromašnih roditelja.

Nahodište je osnovano još 1432. godine. Najprije je bilo u Zlatarićevoj ulici u gradu,⁵⁸⁾ gdje se još vidi otvor, tzv. rota, gdje bi nepoznata osoba položila dijete. Nakon velikog potresa i to 1687., to je nahodište preneseno na Pile u staro ubožište, koje je bilo u Cebedžijskoj ulici. Godine 1691. gradi se nova zgrada za Nahodište i to na mjestu današnje zgrade Brsalje br. 2., gdje je ostalo sve do 1887. godine, kada je preneseno u novo sagrađenu bolnicu, dok nije 1927. ukinuto.⁵⁹⁾

U dvorištu zgrade Brsalje br. 2 vide se još neki ostaci sporednih zgrada bivšeg Nahodišta, dok je sama glavna zgrada temeljito pregrađena prije Drugog svjetskog rata, kad je pretvorena u kafanu »Ocean«.

LAZARET NA DANČAMA

Prvi lazaret, tj. prostor za smještaj okuženih i sumnjivih lica u neposrednoj blizini grada bio je na Dančama. Ranije su ih smještali na otočiće Supetar kod Cavtata, Mrkan i Bobaru, a povremeno i na neke druge otoke.

Najraniji spomen o smještaju okuženih na Dančama je iz 1430. godine, a 1465. gradi se tu prvi lazaret. Tada je podignuta kuća dužine 40 lakata (oko 20.5 m) a širine 12 lakata (preko 6 m), za smještaj okuženih. Uz kuću je sagrađena i cisterna. Istodobno je podignut i zid koji je odvajao poluotočić Danče od kopna.⁶⁰⁾ Zid je bio duljine 70 sežanja (143 m), dva metra visok s jednim vratima. Taj je lazaret bio u uporabi još kroz cijelo XVI stoljeće.⁶¹⁾

Od starog lazareta na Dančama vide se ostaci prve, 1465. godine, građene zgrade i to njena dva zida, koji su sada sastavni dio ograde groblja, zatim cisterna i dio ogradnog zida sa vratima. Drugi dio ogradnog zida bezpotrebno je porušen 1930. god. prilikom uređivanja parka Gradac.⁶²⁾

RUPE NA PILAMA

Obzirom da su u ulici od Mlina bili mlinovi, koje je tjerala voda iz vodovoda, 1449. godine je određeno da se na Pilama sagrađe jame (silosi, fossis) ili kako su ih Dubrovčani nazivali »rupe«, za smještaj žita. Zaključeno je da tu bude šest takovih rupa.⁶³⁾

⁵⁸⁾ Jeremić-Tadić op. cit. II. str. 202.

⁵⁹⁾ Ibid. str. 204-206.

⁶⁰⁾ Jeremić-Tadić, op. cit. I str. 112 (Maioris Cons, 13, f. 11).

⁶¹⁾ V. Bazala, Pomorski lazareti u starom Dubrovniku, Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik 1952, str. 299.

⁶²⁾ Ibid. str. 300.

⁶³⁾ Cons. Rog. 11, f. 84v i 85.

Te su »rupe« već 1450. godine bile završene ili barem neke od njih, jer je koncem lipnja te godine zaključeno, da se žito nabavljeno iz Apulije pohrani u rupe na Pilama.⁶⁴⁾

U daljnjim zaključcima te se rupe na Pilama više ne spominju.

Na Pilama je postojao prostor, i to na dijelu današnjeg hotela Imperijal i njegovog vrta, koji su nazivali »Jamine«. Prilikom gradnje hotela 1895. godine pronađena je na tome mjestu jedna zatvorena jama čunjastog oblika, dubine oko 7 m i sva unaokolo obzidana ciglom. Jama je bila puna ljudskih kostiju.⁶⁵⁾ To je vjerojatno jedna od tih »Rupa za žito«, rađenih 1449. god. Godine 1457–1459. i 1464–1465. harala je u Dubrovniku strašna kuga,⁶⁶⁾ pa je najvjerojatnije da su te Rupe za žito bile iskorištene za pokapanje okuženih. 1463. god. radi opasnosti od Turaka ruše se predgrađa,⁶⁷⁾ pa se sa sigurnošću može tvrditi, da su tada i te »rupe« za žito, kao takove napuštene.

LJEVAONA TOPOVA I ZVONA

Radiona za ljevanje topova prvi put se spominje 1410. godine prilikom primanja u službu majstora Lillia, prvog ljevaoca topova Dubrovačke republike.⁶⁸⁾ Vjerojatno je i prije toga u Dubrovniku postojala ljevaona bronzne i zvonova, jer postoji i jedno zvono iz 1355. godine. Gelcich, pak navada da su se već u XIV stoljeću lijevala zvana u Dubrovniku i da je ljevaonu 1396. godine vodio neki Pribislav.⁶⁹⁾

Neko vrijeme postojale su i tri ljevaone, od kojih su dvije bile na Pilama,⁷⁰⁾ a treća na mjestu današnjeg Revelina.⁷¹⁾

Najdulje je postojala ljevaona u Pilama u kojoj su se lijevali topovi do 1649. god.⁷²⁾ Te godine prestaje lijevanje topova i zvana u Dubrovniku, te je zgrada iskorištavana u druge stvrhe. Ona je bila uz more ispod tvrđave Lovrijenac, na mjestu gdje je sada Klub sportskih ribara. Početkom ovog stoljeća, ondašnje Fiskulturno društvo »Dušan Silni«, zgradu je temeljito pregradilo za svoje dvorane, te osim ispregrađivanih vanjskih zidova nema nikakvih ostataka stare ljevaone.

⁶⁴⁾ Min. Cons. 12, f. 170v.

⁶⁵⁾ List Crvena Hrvatska br. 36. od 7. IX 1895. god.

⁶⁶⁾ Jeremić-Tadić, Op. cit. I str. 80–82.

⁶⁷⁾ L. Beritić, Utvrđenja grada Dubrovnika. JAZU Zagreb 1955, str. 92.

⁶⁸⁾ Liber Reform. 22 f. 279v.

⁶⁹⁾ Gelcich, Die Erzgieser der Republik Ragusa.

⁷⁰⁾ Min. Cons. 15, f. 55v.

⁷¹⁾ Cons. Rog. 44, f. 133v.

⁷²⁾ Cons. Rog. 101, f. 129.

Od današnjeg rezervoara vode nazvanog Mlini, u ravnoj crti prema Minčeti proteže se uska uličica nazvana Ulica od Mlina. Ta uličica kao i rezervoar dobili su ime po mlinovima na vodeni pogon, a koje je pokretala voda iz vodovoda, sagrađenog 1436. godine. Mlinovi su se gradili već 1441. god.⁷³⁾

Prema jednom nacrtu ugovora, koji je predložio državni graditelj vodovoda Onofrio della Cava 1442. godine, u toj ulici bila su četiri takova mlina. Prema tom nacrtu ugovora trebalo ih je izgraditi još 10, tako da ih bude ukupno četrnaest. Isto tako imalo se napraviti četrnaest stupa za stupanje tkanina.⁷⁴⁾

Iako taj ugovor sa Onofrijem nije ostvaren, jer je on 1443. napustio Dubrovnik,⁷⁵⁾ iz kasnijih zaključaka vidi se da su mlinovi i stupe ipak bili izgrađeni.

Prilikom gradnje gradskih zidina, nakon pada Carigrada, naređeno je 1455. god., da se sruši prva kućica mlina na konalu. Kamen te kućice imao se upotrebiti za gradnju zidina.⁷⁶⁾ U svibnju 1461. godine, radi izgradnje predziđa, premješten je jedan od najdonjih mlinova, koji se nalazio negdje u blizini Minčete,⁷⁷⁾ a u dođućoj godini vijeća se o rušenju kućice najdonjeg mlina koji je bio u gradskom jarku.⁷⁸⁾

Godine 1472. naredilo je Vijeće umoljenih, da se svi oni mlinovi, koji su se nalazili u gradskom jarku premjeste na izvor Rijeke.⁷⁹⁾ Godine 1599. popravljale su se kućice mlinova nad jarkom sa strane Pila na mjestu zvanom »Brijeg«⁸⁰⁾ Dvije godine kasnije, tj. 1601, primljena je molba mlinara Nikole Ivanova, koji je imao u zakup tri mlina za godišnji iznos od 278. perpera. On je molio, da mu ih se unajmi za trideset godina i to za 200 perpera godišnje, a da će ih on na svoj trošak premjestiti ispod općinskog puta strane Pila i urediti im kanale.⁸¹⁾

Na restauriranju dvaju mlinova u gradskom jarku i jednog na položaju »Brijeg« radi se 1620. godine.⁸²⁾

Za vrijeme velikih radova na pojačanju gradskih utvrđenja na prijedlog guvernera oružja Marina Držića, 1646. godine, porušena su 3 mlina i neki zid po kojemu je voda prolazila u grad.⁸³⁾

⁷³⁾ Cons. Rog. 8, f. 58v.

⁷⁴⁾ Ibid., f. 183-185.

⁷⁵⁾ Jeremić-Tadić. Op. cit. I str. 42.

⁷⁶⁾ Cons. Rog. 14, f. 196v.

⁷⁷⁾ Min. Cons. 15, f. 222.

⁷⁸⁾ Cons. Rog. 17, f. 127.

⁷⁹⁾ Cons. Rog. 21, f. 237v.

⁸⁰⁾ Cons. Rog. 76, f. 250v.

⁸¹⁾ Cons. Rog. 77, f. 124.

⁸²⁾ Cons. Rog. 87, f. 138v.

⁸³⁾ Cons. Rog. 99, f. 140.

U velikom potresu 1667. nastradali su i ostali mlinovi, pa više nisu obnavljani. Ostaci nekih od tih mlinova vide se i danas u ranije navedenoj Ulici od mlina.

RADIONICE MANIFAKTURE SUKNA

Dubrovačka republika je u nastojanju da što više unaprijedi svoju trgovinu i manufakture razne vrsti osnovala državne radione za preradu vune, odnosno izradbu sukna, a isto tako i privatnicima omogućavala osnivanje takvih manufakture.

Te radionice nisu mogle biti smještene unutar skućenog prostora zidina grada, te su građene u predgrađima. Gradilo ih se dakle, na najzaštićenijem dijelu predgrađa, a to je položaj »u Pilama«. Bilo je tri vrste takovih radionica a to su praonice, valjanice i mastione.

Prva takova radionica spominje se već 1398. god.⁸⁴⁾ Godine 1416–1419. gradi se velika takova radionica sa sva tri odjeljenja, koju 1419. preuzimlje Petar Pantela. Uz tu veliku državnu radionu na Pilama, nicali su i manje radionice privatnika.⁸⁵⁾ Naročito je veliki zamah imala manufakture suknarstva, nakon što je 1438. izgrađen vodovod. Težak, pak, udarac dobila je proizvodnja sukna god. 1463., pa zatim opet 1538., kad su se radi, ratnih opasnosti srušili predgrađa, te u vezi s time i te radionice.⁸⁶⁾ Nakon što je opasnost prošla radionice se opet izgrađuju. Godine 1467. vijeća se o gradnji treće mastione na Pilama,⁸⁷⁾ a 1492. god. dava se dozvola bojadisaru Radu da na Pilama kod »Tabakarije« izgradi mastionu. U tu svrhu država mu dava 200 perpera.⁸⁸⁾

Od tih starih vunarских radionica u Pilama, vrlo se je malo sačuvalo. Gotovo su sve te zgrade nestale, a na njihovom mjestu su izgrađene novije stambene zgrade.

Ostaci velike mastione vide se u dvorištu kuće ulica Marka Marinovića 2, ispod Brsalja, a to je bazen u koji je tekla voda iz velike cisterne na Brsaljama koja je u tu svrhu bila i sagrađena. U blizini je bazena još i teški kameni mužar, u kojem su tukli razne biljne tvari koje su služile za mašćenje.

SAPUNARE

Za razvitak suknarskog obrta bile su potrebne velike količine kvalitetnog sapuna. Iako je država nastojala da unaprijedi i tu vrst obrta, sa proizvodnjom sapuna dosta je teško išlo.

⁸⁴⁾ D. Roller, *Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću*. Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, JAZU 1951, str. 7 i 29.

⁸⁵⁾ *Ibid.* str. 30.

⁸⁶⁾ *Ibid.* str. 31.

⁸⁷⁾ Cons. Rog. 19, f. 271.

⁸⁸⁾ Cons. Rog. 26, f. 276v.

Godine 1417. pojavljuje se prva državna sapunara, koja je bila ispod tvrđave Lovrijenac.⁸⁹⁾ Ta zgrada, koju su stari nazivali fabrika, vidi se još na starim fotografijama tog predjela. Uz tu državnu sapunaru, pojavljuje se i nekoliko manjih privatnih radionica u predgrađima.⁹⁰⁾

Novijeg je datuma sapunara na Pilama iza zapadnog dijela zgrade Pošte, čiji ostaci ognjišta i veliki presvođeni podrum još postoje.

TABAKARIJA

Na istočnom obronku strme uvale Kolorina, ispod tvrđave Lovrijenac, postoji nekoliko djelomično u hridine uzidanih, presvođenih kućica.

Krovna konstrukcija je interesantnog oblika, sastoji se od tankog svoda, koji je zgora obložen tankim kamenim pločama koji zamjenjuje krov, a tako je udešen da voda vrlo lako otiče.

U tim kućicama bile su radionice za strojenje koža tabakara i kožuhara. Rujevinu potrebnu za strojenje koža, stari su nazivali tabak i po tome je naziv Tabakarija.⁹¹⁾

Nakon propasti tih zanata, zgrade bivše Tabakarije postale su općinsko vlasništvo. Pred konac Austrije i za vrijeme stare Jugoslavije, Općina je nekoliko tih kućica prodala obitelji Šulić, koji su ih srušili radi izgradnje kupališta na Kolorini.

NESTALE CRKVE I SAMOSTANI

U oporukama Blagog djela sastavljenim 1348. spominje se ova crkvice. U oporuci Mare kćeri Junia Volkasio (Vukasovića) spominje se pod nazivom san Domino de fora.⁹²⁾ Njen brat Matko ostavlja, da se u njoj očitaju tri mise. U potonjoj oporuci crkva se naziva San Domino in Pile.⁹³⁾ Prema tome ta je crkvice svakako bila na Pilama, a ne kako misli Medini na Pločam.⁹⁴⁾

Za vrijeme ratova Ljudevita Velikog protiv Mletaka 1378. godine naređeno je, da se sruše crkve sv. Tome i Domina.⁹⁵⁾ Crkva sv. Tome, koja je također bila na Pilama, te godine nije srušena, jer se i kasnije, sve do 1463. spominje, dok se crkva Domino ne spominje više.

⁸⁹⁾ D. Roller, op. cit. str. 133.

⁹⁰⁾ Ibid. str. 136.

⁹¹⁾ D. Roller, op. cit. str. 144.

⁹²⁾ Arhiv Blagog djela 3, f. 157v.

⁹³⁾ Ibid. f. 159.

⁹⁴⁾ M. Medini, Starine Dubrovačke, Dubrovnik 1935. str. 158.

⁹⁵⁾ Mon. Rag. Liber Reform. V. str. 157.

Ubicirati njen tačan položaj prema oskudnim vijestima oporuka, nakon što su od tog vremena u nekoliko navrata rušena predgrađa, nije moguće. Vjerojatno je bila negdje na mjestu današnje crkve samostana koludrica na Pilama. Taj položaj je po prilici u istoj udaljenosti od grada kao i onaj crkve sv. Tome. Na tom položaju, prema pričanju, bili su do gradnje današnje crkve ostaci neke crkvice.

CRKVA SV. ILIJE

Ta se crkvice nalazila na položaju Ilina glavica. Njene ruševine vide se i danas u Bogišićevom parku.

Crkva sv. Ilije spominje se u Zakonu o udajama i mirazu od 13. travnja 1235. godine, kojim se ukida stari običaj, da nevjesta poslije pira pođe kod te crkve i tamo časti.⁹⁶⁾

Ilija Teodora Rastić u svojoj oporuci od kolovoza 1284. ostavlja, da se u roku od četiri godine mora posvetiti crkva sv. Ilije na brežuljku.⁹⁷⁾

U oporuci Vlatka Gojanovića iz 1449. godine, kojom ostavlja svakoj isposnici kod crkava od Župe do Rijeke po dva perpera spominje se i crkva sv. Ilije na Pilama.⁹⁸⁾

Prema Matejaševiću bratovština sv. Ilije spominje se 1384. godine.⁹⁹⁾

Popis crkava u predgrađima, koje su se 1463. godine trebale porušiti,¹⁰⁰⁾ tu crkvu ne navađa, što je i razumljivo, jer je bila dosta udaljena od grada.

Crkva je, po svoj prilici, nastradala u velikom potresu 1667. godine, te se od nje i danas vide preko jedan metar visoki zidovi.

CRKVA SV. JOSIPA

Na predjelu Danče, sa istočne strane puta, u blizini sadašnje crkve Gospe od Danača, vide se temelji i ostaci neke zgrade. To su ostaci prastare crkvice sv. Josipa koja se je tu nalazila. I prije nego što su otkopane ruševine, taj su položaj obližnje koludrice nazivale »na Osibovu«.

Prema pisanju Nika Gjivanovića, u blizini te crkve bio je grob u koji su se pokapali osuđenici.¹⁰¹⁾ Naime, nedaleko od nje,

⁹⁶⁾ Bogišić-Jiriček, *Liber statutorum* ... str. LXV.

⁹⁷⁾ Matejašević, *Zibaldone III* str. 219, br. 397.

⁹⁸⁾ Jeremić-Tadić, *op. cit.* II str. 189.

⁹⁹⁾ Matejašević, *Zibaldone II*. str. 395.

¹⁰⁰⁾ *Cons. Rog.* 17, f. 236v.

¹⁰¹⁾ N. Gjivanović, *Groblja u starom Dubrovniku*, *List Džbrava*, br. 45 od 1935. god.

na vrhu hridine prema Lovrijencu, bila su vješala za smrtno kazne.

U popisu troškova za popravak crkava oštećenih u velikom potresu, koji (popis) datira od 1669. do 1673. g. a nalazi se u knjigama Javne blagajne (Cassa del Pubblico) navedeno je između ostaloga da se za popravak crkvice sv. Josipa na Dančama (... alle Danze) potrošilo 200 škuda.^{101a)} Prema tome ova crkvice je vjerojatno postojala još u XVIII stoljeću.

CRKVA SV. MARIJE ILI SV. MATIJE

Ova se crkva nalazila na granici između parka Gradac i gornjeg dijela vrta Fiskulturnog doma, nekadašnjeg dvorca Crijevića kasnije Pucića.

J. Perović pozivajući se na Jakova Lukarića kaže, da je za vrijeme Stevana Nemanje neki Vladimir bio pobijeden pod Prištinom i tamo ranjen, pa nakon toga pobjegao u Dubrovnik, gdje je umro i bio zakopan u crkvi svete Marije na Pilama, koju su u to vrijeme držali grčki monasi.¹⁰²⁾

Matejašević poziva se na knjigu Karola de Fiscne Historia Bysanti, također i na Jakova Lukarića i kaže, da je taj Vladimir umro i bio zakopan u Dubrovniku, ali on izričito kaže, da je bio zakopan kod crkve sv. Matije na Pilama, koja je bila grčkih monaha.¹⁰³⁾

Sam, pak, Lukarić u svojim Analima navođa da je to bila crkva sv. Marije.¹⁰⁴⁾

Crkva sv. Marije na Pilama u starim službenim aktima se nikako ne spominje, a rijetko i ona sv. Matije. Marko Felicia Gradića u svojoj oporuci u lipnju 1348. godine, ostavlja novaca i prihode od nekih kuća i imanja da se sagradi crkva sv. Matije i uz nju karmelićanski samostan.¹⁰⁵⁾ On, pak, ne navođa na kojem se položaju imala graditi. Tripo Bodačić u svojoj oporuci 1372. godine, među ostalim navođa, da ostavlja 10 perpera, da se pjevaju mise u svim crkvama počevši od sv. Domina do one sv. Matije vanjskog.¹⁰⁶⁾

Još djelomično presvođene ruševine te crkve na Gradcu postojale su do 1825. godine. Vlasnik tih ruševina i obližnjeg

^{101a)} Pisma Stjepana Gradića JAZU. str. 138-139. Zagreb 1915.

¹⁰²⁾ J. Perović, Gdje je bila crkva sv. Marije na Pilama. Revija Dubrovnik, 1929 god. str. 162.

¹⁰³⁾ Matejašević, Zibaldone III str. 26. br. 52-53.

¹⁰⁴⁾ G. Luccari, Copioso ristretto degli annali di Ragusa, Venezia 1605. str. 25.

¹⁰⁵⁾ T. Smičiklas, Diplomatski zbornik. Izdanje JAZU 1913. str. 469-472. Br. 355.

¹⁰⁶⁾ Arhiv Blagog djela 3, f. 422.

zemljišta bila je Dubrovačka općina. Te, tj. 1825. godine, Srpsko pravoslavna crkvena opština kupila je to zemljište i ruševine crkve te započela radove za izgradnju pravoslavnog groblja. Zidovi crkve procijenjeni su na četiri kubična klaftera (oko 16.5 m³) po cijeni od 25 forinti klafter. Naređenjem ondašnjih vojnih vlasti radovi su u lipnju 1827. obustavljeni. Kasnije, 1884. g., na Gradcu je uređen park.¹⁰⁷⁾ Tom prilikom kao i prilikom kasnijih uređivanja parka 1898. god.¹⁰⁸⁾ potpuno su uništeni i oni dijelovi ruševina, koji su ostali nakon prekinuća radova 1827. godine.

CRKVA I SAMOSTAN SV. TOME

Stari franjevački samostan sv. Tome, nalazio se na Pilama i to na jednom dijelu prostora, koji sada zauzima hotel Imperial i kuća sa vrtom Došnera.

Prema Juriću, taj je samostan sagrađen 1235. godine,¹⁰⁹⁾ dok su Škurla i Gelcich mišljenja, da je sagrađen 1250. godine.¹¹⁰⁾

U Zakonu o mirazima i udajama od 13. travnja 1235. godine, spominju se Franjevci u Dubrovniku,¹¹¹⁾ ali se njihov samostan ne spominje.

Na tom samostanu vršeni su već radovi 1306. godine a gradnjom je upravljao fra Daniel. Radovi se vrše i 1312. godine, pa su te godine Franjevci uzeli u svoju službu majstora Lotara de Cunis za godinu dana.¹¹²⁾

Godine 1317–1318, u doba ratovanja Dubrovčana sa Srpskim kraljem Urošem II Milutinom, srušen je taj samostan, pa su se Franjevci preselili unutar gradskih zidina.¹¹³⁾ Zaključak Vijeća o rušenju samostana nije se sačuvao, ali o tome se govori u jednom naknadnom zaključku Velikog vijeća iz početka ožujka 1319. godine, iz kojeg proizlazi, da se to zbilo za vrijeme kneževanja Pavla Morosinija,¹¹⁴⁾ koji je 1316–1318 bio Knez Dubrovnika.

Ni nakon rušenja samostana, crkva, koja za stalno nije bila velikih dimenzija, nije bila porušena, jer se u kolovozu 1378. godine zaključuje u Vijeću umoljenih da se sruše crkve sv. Tome i sv. Domina, koje su u blizini grada.¹¹⁵⁾ Međutim ni nakon te

¹⁰⁷⁾ J. Perović op. cit. str. 162.

¹⁰⁸⁾ List Crvena Hrvatska br. 30 od 1898 god.

¹⁰⁹⁾ F. Jurić, Vođ po franjevačkom samostanu Male braće, Dubrovnik 1921. str. 8.

¹¹⁰⁾ C. Fisković, Prvi poznati dubrovački graditelji, JAZU Dubrovnik 1955, str. 107.

¹¹¹⁾ Bogišić-Jiriček op. cit. str. LXIV-LXV.

¹¹²⁾ C. Fisković. Op. cit. str. 107-108.

¹¹³⁾ Ibid. str. 108.

¹¹⁴⁾ Mon. Rag. Liber Refor. V str. 136.

¹¹⁵⁾ Ibid. str. 157.

odredbe crkva sv. Tome nije srušena, jer se ona spominje u ne-usvojenom prijedlogu Malog vijeća od 29. siječnja 1380. godine. Iz tog prijedloga također proizlazi, da su na mjestu porušenog samostana ostali vrtovi franjevac. Naime, bilo je predloženo da općina unajmi vrt sv. Feliča, koji graniči sa vrtom franjevac iza crkve sv. Tome, te da ga se daje koludricama sv. Klare u zamjenu za njihov vrt, koji je općina uništila radi izgradnje gradskog jarka.¹¹⁶⁾

Kada su se 1463. godine radi opasnosti od turske navale rušila predgrađa, donesen je zaključak, da se poruši i pet crkava, koje su bile u neposrednoj blizini grada. Među tima nabraja se i crkva sv. Tome.¹¹⁷⁾ Ovog puta crkva je stvarno srušena, te se više ne spominje u zaključcima vijeća.

Godine 1895. prilikom gradnje hotela Imperijala, prema pričanju očevidaca pronađeni su temelji starog samostana.

CRKVA SV. VIDA

Stara crkva sv. Vida na Pilama, nalazila se sa južne strane ulice Između vrta, i to na mjestu današnjeg dječjeg obdaništa, iznad depedanse hotela Imperijala. Njezinu lokaciju možemo ustanoviti prema jednom zaključku Malog vijeća iz 1424. godine o regulaciji odvoda kišnice, da se ne slijeva u gradski jarak. Prema tom zaključku crkva je bila s južne strane starog puta za Gruž, današnje ulice Između vrta. U zaključku se među ostalima kaže, da se očisti neki kanal, da bi se kišnica slijevala prema sv. Vidu »inter ortos« (među vrtovima).¹¹⁸⁾

Uz tu staru crkvu bio je i prvi samostan Klarisa, dok se one nisu oko 1290. godine povukle u grad u novi samostan sagrađen uz prvobitnu crkvu sv. Vlaha.¹¹⁹⁾

Crkva sv. Vida se spominje u mnogim starijim oporukama. Naročito onim sastavljenim za vrijeme teške kuge 1348. godine. Tako Mara kći Junia Vukasovića (Volcasio), ostavlja ovoj crkvi 12 perpera a njen brat Matko, da se plate tri mise u toj crkvi.¹²⁰⁾ Pavla, kći Mata Giorgi, oporučno ostavlja, da se u toj crkvi pročita 10 misa.¹²¹⁾

Godine 1358. Katarina kći Martina zlatara, oporučno ostavlja 20 perpera za radove na crkvi.¹²²⁾

¹¹⁶⁾ M. Dinić, Odluke veća Dubrovačke republike, SAN Beograd 1951. str. 14.

¹¹⁷⁾ Cons. Rog. 17, f. 236v.

¹¹⁸⁾ Min. Cons. 3, f. 164.

¹¹⁹⁾ Matejašević, Zibaldone II str. 561.

¹²⁰⁾ Arhiv Blagog djela 3, f. 157v-159.

¹²¹⁾ Ibid. f. 169.

¹²²⁾ T. Smičiklas, Diplomatski zbornik XII. str. 472.

Nakon što su je klarise napustile kod nje su živjele isposnice (recluse), koje se spominju 1451. godine u raspodjeli legata po oporuci Vlatka Gojanovića.¹²³⁾

Godine 1423. spominje se vrt nadbiskupa kod crkve sv. Vida izvan Vrata od Pila.¹²⁴⁾ Godine 1523. naređeno je, da se kod nje naprave dvije grobnice za siromahe.¹²⁵⁾

Niže od te crkvice bio je općinski bunar, kako to proizlazi iz zaključka Malog vijeća od 24. ožujka 1436. godine.¹²⁶⁾

U naredbi o rušenju crkava u predgrađu iz 1463. godine, crkva sv. Vida ne spominje se među onima, koje su se imale porušiti.¹²⁷⁾

Crkva je za stalno propala u velikom potresu 1667. godine, te više nije obnavljana. Na njenom nekadašnjem položaju i na obližnjoj kući ima fragmenata, koji bi mogli biti od te nestale crkvice i samostana.

KAPELA KRIŽNOG PUTA

U današnjem parku Gradac, bilo je dvanaest malih kapelica križnog puta, koje su navodno porušene prilikom opsade od Francuza okupiranog Dubrovnika.¹²⁸⁾ Od tih kapela, danas ne postoje nikakovi tragovi. Sve je to uništeno prilikom uređivanja parka.

¹²³⁾ Jeremić-Tadić, op. c. II str. 188-189.

¹²⁴⁾ Min. Cons. 3, f. 75.

¹²⁵⁾ Min. Cons. 34, f. 213.

¹²⁶⁾ Min. Cons. 7, f. 36v.

¹²⁷⁾ Cons. Rog. 17, f. 213.

¹²⁸⁾ J. Bersa. Dubrovačke slike i prilike str .

LOCALISATION DES MONUMENTS ARCHITECTURAUX DISPARUS DE DUBROVNIK, DANS LES FAUBOURGS DE PILE ET PLOČE

LUKŠA BERITIĆ

Avant la construction de murailles tout autour de la ville de Dubrovnik, il y avait déjà de la vie sur l'emplacement des faubourgs actuels, vie qui n'a cessé de continuer.

A l'époque de l'apogée de Dubrovnik, au XVème siècle, se créent, dans le faubourg de Pile, différents ateliers de fabrication: fonderie de bronze, ateliers de tissage, pelleteries, fabriques de couvertures de laine, savonneries, etc... Après la construction de l'aqueduc, en 1438, s'élèvent, à Pile, au-dessus de la grande forteresse de Mincete, des moulins à blé actionnés par l'eau de l'aqueduc.

Etant donné les menaces de guerre qui troublèrent Dubrovnik à plusieurs reprises, six fois on détruisit les faubourgs, ainsi que les grandes constructions voisines de la ville, pour qu'elle ne pussent servir de point de résistance à l'ennemi. La première de ces destructions eut lieu en 1317. De tous ces événements eurent à souffrir non seulement différents ateliers mais des maisons particulières et de nombreux édifices religieux. Le couvent des Franciscains de St-Thomas fut détruit en 1317 et quelques années plus tard l'église elle-même, puis celle de Sv. Domin à Pile, l'église de Sv. Ivan (St-Jean) près des portes de Ploče, l'église Sv. Katarina (Ste-Catherine) derrière la ville et quelques autres. Des fosses à grain qui étaient à Pile disparurent également, de même que plusieurs moulins.

Certaines constructions furent aussi démolies par les tremblements de terre dont Dubrovnik eut fréquemment à souffrir.

Il existe cependant une série de constructions que ne détruisirent ni les guerres, ni les tremblements de terre mais les travaux d'agrandissement de la ville au XIXème siècle, alors qu'il n'y avait pas encore de lois sur la protection des monuments. C'est à cette époque qu'on abattit l'église Ste-Marie (Ste Marie na Gracu), la petite église St-Antoine à Ploče qui avait été le siège de la confraternité de Saint Antoine, de même que celle de St. Lazare, siège de la confraternité du même nom.